

André Gorz' värderingsmässiga utgångspunkter

Ett försök att finna några uttalade linjer från existentialism till ekologism

1. Inledning

Just nu kan man i var och varannan svensk alternativbokhandel finna böcker av den franske filosofen och journalisten André Gorz. Han har blivit en av miljörörelsens ideologer; mest känd är han nog för böckerna *Ekologin och friheten* och *Ekologi och politik*. På svenska finns även utgivna bl a romanen *Förrädaren* (Cavefors 1969) och *Den svåra socialismen* (Rabén och Sjögren, 1968). André Gorz föddes 1924 i Österrike men tvingades till följd av nazi-Tysklands utbredning fly till Frankrike 1938. Där har han under hela efterkrigstiden varit verksam som journalist och filosof. Han har stått Jean-Paul Sartre mycket nära och samarbetat med denne i redigeringen av tidskriften "Les Temps Modernes". Han har också gjort sig känd som teoretiker i frågor rörande socialism i dagens i-länder. Här kommer jag emellertid främst uppehålla mig vid hans ekologistiska tankar.

Vill man kritisera de idéer som André Gorz framför i *Ekologin och friheten* och *Ekologi och politik* så finns det tre olika aspekter att ta tag i. För det första kan man kritisera hans empiriska utsagor om världen. För det andra kan man pröva hans slutledningar och för det tredje kan man ifrågasätta de värderingar som han baserar sig på. Det är denna tredje aspekt som är föremål för den här uppsatsen; jag skall här försöka redogöra för hur André Gorz' värderingsmässiga utgångspunkter kan tänkas vara avgörande för hans ekologistiska alternativ.

Vad är då innehållet i Gorz' ekologistiska alternativ och vad är det egentligen som är "värdefullt" i det? Hans alternativ kan mycket kort sägas innebära att produktionen anpassas så att den bevarar naturens balans och kan utföras av små självförvaltande enheter. Dessa i hög grad självförsörjande enheter främjar ett stort oberoende individerna emellan. Arbetsstunden kommer begränsas kraftigt och man väljer i stor utsträckning själv, om, när och hur mycket man vill arbeta. Här försvinner också den sociala ojämlikheten. "Användandet av den självständiga förmågan skulle

vara den enda källan till olikhet och rikedom" (Gorz 1978, s 35). Trots att man kommer arbeta och konsumera mindre så "lever man bättre" (= lyckligare?) eftersom produktion och konsumtion sker på ett mycket förnuftigare sätt.

Alternativet till ekologismen är den sk teknofascismen som kan finnas både i ett socialistiskt och kapitalistiskt samhälle och som vi nu redan nått halvvägs mot. I teknofascismen tas inte hänsyn till den naturliga balansen vilket leder till att man måste "korrigera den till priset av att människor mer och mer underkastas institutionerna, att människor underkastas andra människors makt" (1978, s 12). I detta ofria och ojämlika samhälle sjunker livskvalitén och våra liv blir "sämre" och kortare.

De grundläggande värden som skulle kunna tänkas leda fram till det ekologistiska alternativet kan alltså sägas vara att man är friare, jämlikare, lever bättre och tar hänsyn till naturen. Hur står då Gorz i förhållande till dessa värden? Han tycks ju framföra dem som positiva aspekter av sitt ekologistiska alternativ, men är de att betrakta som värdefulla i sig eller bara som instrumentellt värdefulla för något annat?

Man kan nu förstås ifrågasätta om det har någon relevans att utreda Gorz' värderingsmässiga utgångspunkter. Det ekologistiska alternativet tycks ju ha alla fördelar på sin sida. Jag har lite svårt att föreställa mig en rimlig etik som inte skulle föredra ett samhälle där vi är friare, jämlikare, lever bättre och dessutom tar hänsyn till naturen. Men jag tror ändå att det kan vara fruktbart att utreda vad det egentligen är som Gorz ser som det värdefulla i sitt ekologistiska alternativ. För det första vet vi ju inte om Gorz verkligen kan tas på orden när han säger att vi blir jämlikare eller lever bättre. Står exempelvis "leva bättre" i en betydelse som skulle kunna tillfredsställa en utilitarist? För det andra kan det ju tänkas att Gorz' empiriska utsagor i högre eller lägre grad inte stämmer. Man kan ju tex framföra misstankar om att de småskaliga enheterna skulle leda till kulturell torftighet, att vi fick färre av våra behov tillfredsställda och att vi blev maktlösa i förhållande till de krafter som påverkar vår småskaliga enhet utifrån. Låt oss anta att den kritiken stämmer. Skulle Gorz ändå försvara sitt ekologistiska alternativ därför att det realiserar andra värden? Vilka värden skulle Gorz i sådana fall falla tillbaka på? Vilket eller vilka intrinsiska värden är det som realiseras i och med att vi blir jämlikare, friare, mår bättre och lever i balans med naturen?

Det är med dessa frågor i bakhuvudet som jag läst André Gorz' bok *Fondaments pour une Morale*. Jag har försökt koncentrera mig på de delar av boken som behandlar just friheten, jämlikheten, "att leva bra", och naturen. I denna uppsats kommer dessa "värden" få varsitt avsnitt. Boken behandlar emellertid aldrig hur Gorz' moralsyn skall kopplas ihop med hans ekologistiska alternativ. Ordet ekologi nämns över huvud taget

aldrig. Denna koppling har jag i stället själv försökt söka mellan raderna. När jag i uppsatsen söker sambandet mellan Gorz' moral och hans ekologism så är det alltså mina egna spekulationer; det uttalas aldrig direkt av Gorz. Mina spekulationers värde begränsas också av att jag inte läst boken i dess helhet med noggrannhet, till det var sommarsolen för lockande, min franska för dålig och boken för tjock.

Fondements pour une Morale publicerades 1977 men skrevs i huvudsak på femtio-talet. Visserligen omredigerades boken på sjuttio-talet men till största delen är boken i sitt ursprungliga skick. Gorz försökte få den publicerad på femtio-talet och bad då J-P Sartre läsa igenom den. Denne lär då ha läst första sidan men sedan slagit fast att det inte fanns någon människa i sinnevärlden som skulle kunna få en förläggare att trycka detta jättelika verk skrivet av ett okänt namn. Men det okända namnet blev ett känt namn och 1977 kunde boken tryckas. Det faktum att Gorz velat ge ut den och att han i sitt förord inte tar avstånd från bokens innehåll, tyder på att *Fondements pour une Morale* borde vara relevant även för Gorz' moralsyn av idag.

2. Existentialismen

Är det något som är genomgående i *Fondements pour une Morale* så är det inflytandet från Sartre och existentialismen. Här återfinns samma terminologi: ”i sig”, ”för sig”, ”alienation”, ”essens/existens”, ”autentiskhet”, etc. Utgångspunkterna är de samma och slutsatserna tycks vara likaså. Med de mycket begränsade kunskaper jag har om existentialismen kan i alla fall inte jag se någon avgörande punkt där Gorz avviker från vad som brukar beskrivas som Sartres existentialism. (När jag fortsättningsvis använder ordet existentialism står det för Sartres variant.) Eftersom existentialismen är det centrala i Gorz' arbete så vill jag här helt kort uppehålla mig vid huvudlinjerna i hans resonemang innan jag går vidare med att söka sambandet mellan det ekologiska alternativet och Gorz' syn på naturen, ”att leva bra”, jämlikheten och friheten.

Gorz börjar sin bok med att ställa frågan: Om sluppen, genom födseln eller historiens skeenden gjort att du inte betraktar någon klass, ideologi, kultur eller värdering som din egen, hur kan du då föredra en viss kultur, klass, ideologi eller värdering framför någon annan? Han svarar:

denne från alla grupper uteslutne var tvungen att själv skapa sin visshet och, i brist på någon som helst kulturell tillhörighet, var han dömd att skapa den utan vare sig någon given grund eller några givna instrument, han var tvungen att själv lägga grunden till varje steg för att över huvud taget kunna komma framåt (1977, s 12).

Här framträder alltså klart en av existencialismens grunder: Det finns inga absoluta värden som gör att du borde välja A före B. Ingenting är givet; alla dessa värden måste i stället skapas av dig själv. Denna relativism gäller inte bara värden utan kunskap över huvud taget. I ett långt kapitel behandlar Gorz "idéen om en absolut sanning". Det är för våra syften inte nödvändigt att gå in närmare på detta resonemang, det räcker med att redovisa slutsatserna: Skulle en absolut kunskap finnas så är den utom räckhåll, människan är dömd till subjektivitet. Vi kan aldrig förstå sanningen "i sig", sanningen kan bara bli förstådd "för mig". "Om citronens sanning är citron så skulle jag behöva bli citron för att verkligen nå kunskap om citronen" (1977, s 31). Vi kan alltså aldrig skilja kunskapen från det subjekt som uppfattar det.

Nu får ju det här en hel del konsekvenser för hur vi ska uppfatta Gorz. När han exempelvis talar om värden, är det då subjektivt valda värden eller ställer han ändå några slags anspråk på allmängiltighet? (Jag föreställer mig att Gorz här skulle svara att det är upp till oss själva att välja.) Man kan också invända att denna idé om sanningens relativitet sätter krokben för sig själv; den blir själv relativ så att säga. Men Gorz tar upp detta problem och tycks vara beredd att hävda att idéen om sanningens relativitet är absolut sann: "den är ett helt och hållet abstrakt omdöme och avskilt från den allmänna sanningen, en sanning som jag inte skulle kunna 'leva' som 'min' sanning" (1977, s 28).

Vi har alltså ett helt fristående subjekt, utan något att hålla sig i, som måste välja för att kunna leva. Men människan skyr det autentiska valet och försöker välja bort friheten och på något sätt inordna sig i nödvändigheten. Gorz tar upp en rad levnadssätt som han kallar inautentiska och som innebär ett slags självbedrägeri. Det autentiska valet är i stället enligt Gorz "valet av friheten", där man till fullo inser vidden av sin frihet.

Men man frågar sig då, varför är egentligen det autentiska valet att föredra framför det inautentiska? Vad är det egentligen som är bra med "valet av friheten"? Gorz svarar med att det inautentiska valet helt enkelt saknar värde. Värde kan ju bara finnas subjektivt valt (för sig). Varje försök att söka sig bort från subjektiviteten och friheten mot det nödvändiga innebär att det frihetliga valets värde går om intet.

Längre kommer jag inte i min förståelse av Gorz. Det hela slutar i en slags cirkel: Det fria valet är bra därför att det ensamt kan göra "något" värdefullt och detta "något" är värdefullt bara därför att det är fritt valt.

3. Naturen

Man kan mycket lätt tänka sig att det ekologistiska alterantivet motiveras med någon slags hänvisning till det "naturliga". En sådan motivering skulle antingen kunna baseras på att man ser det som fel i sig att bryta den naturliga balansen, eller genom att det ses som ett värde i sig att människan lever i enlighet med "sin natur".

Vad gäller den naturliga balansen så deklarerar Gorz fullt klart att det inte i sig är fel att våldföra sig på naturen, den är inte helig (1978, s 13). Det är inte heller omöjligt att naturliga system kan vara att föredra framför konstgjorda. I *Fondements pour une Morale* förkastas även den idén att människan skulle ha någon natur med egenvärde, "eftersom människan inte har någon natur så kan det inte finnas någon för henne naturlig värld" (1977, s 144). Det "naturliga" finns ej, Gorz menar exempelvis att det med avseende på naturlighet inte finns någon skillnad mellan att gå, simma eller skriva maskin (s 192). Ibland använder emellertid Gorz ordet "naturlig" i andra betydelser, ibland liktydigt med normal eller vanlig (s 171) och ibland liktydigt med ungefär "det kroppsligt nödvändiga" (s 173). Klart är dock att Gorz inte vill stödja sitt ekologistiska alternativ på någon slags idé om "naturlighet".

Men ändå talar Gorz varmt för värdet för att bevara den naturliga balansen. Hur skall detta värde förstås? Ja, utan tvekan som ett instrumentellt värde, men till vad? Gorz skriver: "det är bättre att låta naturen vara än att korrigera den till priset att människor mer och mer underkastas institutionerna, att människorna underkastas andra människors makt" (1978, s 12). Jag tror detta citat kan förstås på två sätt. Antingen kan det förstås som att det är bättre att låta naturen vara för annars minskas vår frihet, naturens balans blir då ett instrumentellt värde till frihet. Men man kan också förstå det som att det är bättre att låta naturen vara för det är bättre att vara underordnad naturen än andra människors makt, sedan spelar det mindre roll om själva frihetsinskränkningen är densamma. (Med "frihetsinskränkning" menar jag då ungefär "minskat antal handlingsalternativ".) Naturens balans skulle då kunna ses som ett instrumentellt värde till att göra människor självständiga gentemot varandra. I avsnitten 5 och 6 återkommer jag till detta.

4. "Att leva bra"

Jag nämnde tidigare Gorz' inledande frågeställning: Om sluppen p g a födseln eller historiens skeenden gjort att du inte betraktar en särskild klass, kultur, ideologi eller värdering som din egen, hur kan du då föredra

en viss klass, kultur, ideologi eller värdering före en annan? Gorz svarar att eftersom det inte finns något givet kriterium för att avgöra svaret på frågan så måste du själv, utifrån dig själv, skapa dina preferenser. Mot detta kanske den hedonistiske utilitaristen invänder att vi just i vår egen kropp har ett sådant givet kriterium. Vi bör välja den kultur eller ideologi som maximerar lyckan. Uppenbarligen är detta inte Gorz' åsikt, men det verkar ändå som att han sätter ett visst värde på att vi lever bra. Hur ser då Gorz på de behov och lustkänslor som människor faktiskt har? Och i vilken mening är det värdefullt att vi lever bra?

På den hedonistiske utilitaristens invändning skulle Gorz svara att vår kropp inte kan vara något sådant givet kriterium. Visserligen medför det faktum att vi har en kropp att vi måste ta hänsyn till vissa fysiska nödvändigheter. Vi kan helt enkelt inte negligera våra kroppsliga behov. Men "sättet" vi tillfredsställer dessa för vår kropp nödvändiga behov är på intet sätt givet. På den punkten skiljer vi oss från djuren:

Det är naturligt för katten att vara ren, för fisken att simma, för höken att dyka mot det som rör sig på marken, men det är inte naturligt för människan att äta med glupskhet, njutning eller likgiltighet, att äta med cynism eller skam, eller att äta när ens närmaste inte har någon mat (1977, s 143).

Vad gäller lyckan tycks Gorz snarast se den som en slags självmotsägelse. Han skriver på sitt inte alltför lättförståeliga vis:

Om det Goda är Varat, och om begäret, som det som bryter varats perfektion, är det onda, då är den epicureanska filosofin i sig med nödvändighet något Ont eftersom den utpekar ett sätt att filosofera som inte skulle kunna vara möjligt för en varelse som, i sitt varande, är ifrågasatt av sitt eget varande (1977, s 145).

Jag tror att Gorz här menar att den som i sitt sätt att vara har som mål att tillfredsställa sina behov rycker undan grunden för sitt eget varande eftersom målet för hans strävan måste vara att utplåna behoven: "vara lycklig är att ingenting önska" (s 145). Men samtidigt är lyckan otänkbar utan behov. "En etik som vill utplåna det negativa för att kunna kasta sig över det positiva så är misslyckandet totalt" (s 206).

Gorz menar alltså att vi inte kan fråga kroppen till råds om hur vi skall leva, den kan i alla fall inte ge några fylliga svar, och han verkar se strävan efter lycka som på ett eller annat sätt meningslös.

Men Gorz skriver ändå om något som han benämner "vitala värden" som har sin grund i de kroppsliga nödvändigheterna. Hur dessa värden skall förstås är lite oklart. Ett sätt att förstå saken vore att se tillfredsställelandet av våra grundläggande behov som ett instrumentellt värde till frihet, men det är tveksamt om det verkligen är så Gorz uppfattar det. Han hävdar nämligen att våra naturliga behov inte på något sätt är ett hinder

för vår frihet; jag vore inte friare om jag slapp sova, äta eller bära kläder (1977, s 549). (Frihet måste här naturligtvis förstås i en existentiell mening.) Autentiskheten i dessa "vitala värden" tycks i stället ligga i att man *kan välja* att låta dem vara instrumentella värden för frihet:

Kampen för en förbättring av levnadsförhållandena har objektivt sett en mening som en kamp för frihet, men den mening den har, måste först bli antagen för att existera (1977, s 517).

På ett eller annat sätt är alltså de "vitala värdena" avhängiga friheten.

5. Jämlikheten

Gorz hävdar att i det ekologiska alternativet så försvinner ojämlikheten. Jämlikheten tycks vara något mycket positivt för Gorz och frågan inställer sig om Gorz kan grunda sitt ekologiska alternativ på någon slags rättvisenorm.

I *Fondements pour une Morale* tar inte Gorz upp jämlikheten och han behandlar över huvud taget i ringa utsträckning interaktionen mellan individer. Vi måste därför i denna diskussion utgå från den kortfattade beskrivning av jämlikheten som Gorz ger i *Ekologin och Friheten*. Han gör där en klar distinktion mellan olikhet och ojämlikhet. Hans ekologiska alternativ är ingalunda en garanti för att den materiella ojämlikheten upphör. Vi kan mycket väl tänka oss att det kommer finnas materiellt rika och materiellt fattiga individer. Den väsentliga förändringen är i stället att det är "användandet av den självständiga förmågan som är den enda källan till olikhet och rikedom" (1978, s 35) och det är därmed som ojämlikheten försvinner. Vi kan alltså utesluta att Gorz som en grundläggande värdering för sitt ekologiska alternativ har någon slags normativ idé om en jämn fördelning av materiella värden. Jämlikheten handlar om något annat. Det är möjligt att med utgångspunkt från Gorz's resonemang i *Ekologin och Friheten* ställa upp en definition av jämlikhet (visserligen dåligt preciserad): Ett samhälle är jämlikt om och endast om den enda källan till eventuell olikhet och rikedom är den självständiga förmågan. Jämlikheten i ett samhälle bestäms med andra ord av om individerna i samma utsträckning lämnas självständiga, låt oss säga fria. Kan man tala om att det finns en slags fördelningstanke inrymd i Gorz's jämlikhet så är det i sådana fall en fråga om fördelning av frihet.

Nu är det här med fördelningen av frihet ett existentiellens dilemma. J-P Sartre pläderar i *Existentialismen är en Humanism* för en slags universalisering av mitt val av frihet. Gör jag friheten till ett värde för mig

så blir den automatiskt även ett värde när andra människor strävar efter den (Warnock 1970, s 158). Enligt denna tankegång skulle alltså Gorz med sina existentialistiska utgångspunkter kunna se det som ett värde att friheten fördelas jämnt i samhället. I *L'Être et le Néant* hävdar Sartre däremot att "medan jag söker förslava den andre, söker den andre förslava mig. Här är det på intet sätt fråga om ensidiga förhållanden med ett objekt i sig, utan om ömsesidiga och rörliga förhållanden" (Warnock, s 165). Här ses det i stället som självbedrägeri, som ett inautentiskt val, att böja sig för andra människors frihet. Enligt denna tankegång blir det svårare för Gorz att se en jämn fördelning av frihet som ett egenvärde. Det värdefulla i det ekologistiska alternativets jämlikhet skulle då i stället kunna sägas bestå i att människor görs så självständiga att den enes frihet inte störs av den andres, så att den konfliktartade relationen mellan människor löses upp. Detta sker exempelvis då produktionen organiseras så att man arbetar hur, när och bara om man vill.

Jag vågar vidare inte spekulera i på vilket sätt som jämlikheten är värdefull för Gorz. Klart tycks dock vara att när Gorz talar om jämlikhet så har det ytterst med frihet att göra.

6. Friheten

Naturens balans, jämlikheten och att "leva bra" tycktes vara värden som på ett eller annat sätt var avhängiga friheten. Detta är kanske inte så förvånande med tanke på att det enda som skulle kunna kallas ett grundläggande värde i existentialismen är just friheten. Det är ju bara genom det fria, autentiska valet som något kan bli värdefullt.

Men på vilket sätt leder det ekologistiska alternativet till ökad frihet? Leder inte de små självförvaltande enheterna i stället till att människorna tappar kontrollen i de stora viktiga frågorna i enhetens omgivning? Förverkligar inte ett centralplanerat samhälle friheten bättre? Genom att samordna våra ansträngningar kan vi utöka mängden av våra handlingsalternativ. Vi kan också föreställa oss ett väl uttänkt demokratiskt system som verkligen såg till att människorna fick inflytande över de beslut som fattas. Låt oss utgå från att allt detta vore sant. Vad skulle Gorz svara?

För det första tror jag Gorz skulle svara att ett centralplanerat samhälle aldrig skulle kunna ersätta värdet av den enskilda människans val. Vi måste komma ihåg att för Gorz ligger frihetens värde i att människan endast genom sitt *fria*, subjektiva val kan skapa värde. Ett centralplanerat samhälle innebär med nödvändighet att besluten fattas på ett mera långsiktigt plan; målen blir abstraktare och valet får en mer rationell och

objektiv prägel. Det är just detta som gör att målen förlorar sitt värde eftersom de inte längre blir föremål för den enskilda människans subjektiva val på samma sätt som om hon väljer kortsiktigt och bara åt sig själv. ”Det rationella, abstrakta, teoretiska, långsiktiga och objektiva tar död på det fria valets värde” (1977, s 491). Det är just de näraliggande målen som har mest värde.

Om således friheten förverkligas som tagen av det givna tack vare strävan efter de näraliggande målen, och försäkras tack vare dem en utvidgning av sin sfär, så är det de näraliggande målen som har mest värde . . . De avlägsna målen har, även om de tillåter ett mer effektivt grepp om det givna, intet värde . . . (1977, ss 495–496).

Gorz menar alltså att även om ett centralplanerat samhälle kunde uppnå sina mål med mycket större effektivitet så skulle det inte spela så stor roll. Det handlar nämligen inte bara om att uppnå målet utan också om att genom sitt eget autentiska val verkligen göra målet till något värdefullt. (OBS. Gorz tar inte själv i boken upp det centralplanerade samhället; det långsiktiga och abstrakta målets avsaknad av värde tar han upp i ett annat sammanhang.)

För det andra tror jag, och här blir mitt resonemang mer spekulativt, att Gorz skulle hävda att även om det centralplanerade samhället skulle ge oss mycket mera inflytande över naturen och vår omgivning, så skulle det ske till priset av att vi underordnas andra människors makt, och det är bättre att vara underordnad naturen än andra subjekt. Låt mig här citera en författare som skriver om existentialistisk etik:

Men om tingvärlden ibland tynger ned oss med sin vägran att forma sig efter våra kategorier och rätta sig efter myndighet, är människovärlden långt mer plågsam. Andra människor är själva fria, och kan således genom åtskilliga genomtänkta medel komma undan våra försök att förutsäga eller kontrollera dem . . . Det är sålunda andra människors *frihet*, som kränker oss, och vi försöker övervinna den genom att låtsas, att den inte existerar (Warnock 1970, s 164).

Jag tror att man kan förstå det så att hotet mot vår frihet inte kommer utifrån utan inifrån oss själva i form av vår böjelse att välja att inte vara fria. Genom att ta hänsyn till andra människor, genom att i stor utsträckning interagera med dem, gör vi ett inautentiskt val, vi väljer att inte vara fria. Alternativet till att inte ta hänsyn till andra människor är å andra sidan ständiga konflikter. Men oberoende och självständighet kan lösa upp det här dilemmat. Oberoende och självständighet betonas också av Gorz i böckerna *Ekologin och friheten* och *Ekologi och politik*.

Naturen å andra sidan medför inte samma hot mot vår frihet eftersom den inte i lika hög grad kan leda till att vi väljer bort friheten. Gorz nämner dock att för den primitiva människan så kan naturen bli ett hot i och med att han förgudligar den. Om vi däremot bara betraktar naturen som vissa

givna nödvändigheter hotas inte vår frihet. Jag tror alltså (och jag menar verkligen bara tror eftersom jag inte helt förstått Gorz på den här punkten) att Gorz ser det som mindre riskfyllt att ens handlingsalternativ begränsas av naturen än att man tvingas samordna sina handlingar med andra, och framför allt väldigt många, människor.

7. Slutsats

Min första tanke var att göra en kritik av André Gorz' värderingsmässiga utgångspunkter för sitt ekologiska alternativ. Vi kan nu slå fast att en sådan kritik innebär en kritik av existencialismen. Någon sådan kritik kommer jag inte att ge mig in på även om jag ofta har svårt att acceptera de resonemang som Gorz presenterar. För att kritisera existencialismen bör man nog förstå den, och det gör jag inte.

Men inte heller den som känner sig beredd att förkasta existencialismen kan därmed förkasta det ekologiska alternativet. Så som det beskrivs av Gorz så finns det ju en rad olika värden som det är möjligt att basera ett ekologiskt samhälle på.

vilken slutsats kan vi då dra? Vad vi kan slå fast är att den som delar Gorz' existencialistiska grundsyn, också har en hel del bra argument för att samhället bör organiseras i små självförsörjande och självförvaltande enheter.

Litteratur

Gorz, André, *Ekologin och friheten*, (AB Federativ), Stockholm 1978.

Gorz, André, *Ekologi och politik*, (Bokmotiv Förlags AB), Lund 1979.

Gorz, André, *Fondements pour une Morale*, (Editions Galilée), Paris 1977. (Citaten från detta arbete i texten ovan är översatta av Göran Holmqvist).

Warnock, Mary, *Existentialistisk etik*, (Rabén & Sjögren), Örebro 1970. (Samutgivning med G.J Warnock, *Nutida Moralfilosofi*).